

Prethodno saopštenje

UDK: 323.1(=163.41)(497.13):929Рашковић Ј.

DOI: 10.7251/SOCSR2526111P

COBISS.RS-ID 142909697

Zaprimljen rad: 29.04.2025.

Odobren rad: 03.07.2025.

mr Mišel Pavlica¹

**JOVAN RAŠKOVIĆ
UTIŠANI GLAS DOGOVORA I RAZUMA
U SRPSKO-HRVATSKIM ODNOSIMA**

Sažetak: Jovan Rašković bio je značajna naučna i politička ličnost u godinama koje su prethodile raspadu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Upamćen je po svom zalaganju za prava Srba u Hrvatskoj i kao osnivač Srpske demokratske stranke (SDS) 1990. godine. Rašković je nastojao da se izbori za (manjinska) prava Srba demokratskim i institucionalnim sredstvima, koristeći umjerenost i dijalog kao primarni pristup u svom političkom djelovanju.

Ovaj rad istražuje političko i intelektualno nasljeđe Jovana Raškovića, istaknutog psihijatra, akademika i političkog lidera, čija je uloga tokom raspada SFRJ bila značajna, ali i često osporavana. Fokusirajući se na njegove napore da spriječi širi sukob između Srba i Hrvata tokom turbulentnog perioda krajem 1980-ih i početkom 1990-ih godina, ovaj rad smješta Raškovića u širi kontekst postkomunističke tranzicije, rastućeg nacionalizma i etničke polarizacije u bivšoj Jugoslaviji.

Oslanjajući se na niz istorijskih, političkih i drugih izvora, rad kritički procjenjuje tvrdnje da je Rašković doprinio eskalaciji etničkog sukoba. Umjesto toga, rad argumentuje da je Raškovićeva politička marginalizacija, izazvana neprijateljskim hrvatskim nacionalizmom i usponom radikalnijih snaga u srpskoj političkoj sferi, potkopala njegovu viziju i napore da obezbjedi mirnu koegzistenciju. Kroz analizu njegovih spisa, javnih govora i dostupnih članaka, ovaj rad tvrdi da Rašković predstavlja potisnuti glas uzdržanosti čiji neuspjeh da utiče na tok događaja označava propuštenu priliku za mirnije rješenje srpsko-hrvatskog sukoba. U krajnjoj liniji, studija doprinosi nijansiranom razumevanju Raškovića kao proizvoda svog vremena i potencijalne alternative putu koji je doveo do rata.

¹ Doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjaluci

Ključne riječi: Jovan Rašković, raspad Jugoslavije, Srbi u Hrvatskoj, ljudska prava, mirni otpor

Uvod

Dr Jovan Rašković bio je jedna od centralnih ličnosti na političkoj sceni SFRJ tokom 80-tih i napočetku 90-tih godina dvadesetog vijeka. Njegov politički angažman intenzivira se u periodu političkih promjena na prostoru bivše Jugoslavije, uoči i početkom izbijanja sukoba. Kao srpski politički vođa, primarno se zalagao za prava Srba u Hrvatskoj.

Rođen je u Kninu, u kraju gdje je živjelo srpsko pravoslavno stanovništvo, što je dominantno uticalo na njegove ljudske i političke stavove. Završio je medicinu na Univerzitetu u Zagrebu, specijalizovao psihijatriju u oblasti mentalnih teškoća i ljudskog ponašanja i postao univerzitetski profesor.

Tokom školovanja, Rašković je proučavao politička i socijalna kretanja u SFRJ, kao kompleksnoj federaciji sačinjenoj od više etničkih i religijskih grupa sa istorijom neprevaziđenih antagonizama i sukoba. Ovakvo okruženje doprinijelo je njegovom rastućem interesovanju za politiku i socijalnu pravdu, a posebno za prava manjinskih zajednica.

Živo predanje i spomen na pogrom Srba tokom Drugog svjetskog rata, kao i temeljito psihijatrijsko obrazovanje pružilo je Raškoviću snažnu bazu za oblikovanje njegove uloge zagovarača za prava Srba u Hrvatskoj. Naučna pozadina takođe je snažno uticala na njegov pristup razumijevanju etničkih i socijalnih tenzija i konflikata u regionu.

Tokom 80-tih godina dvadesetog vijeka, situacija u Jugoslaviji počinje da se usložnjava zbog ekonomskih izazova, buđenja nacionalne svijesti i posljednjih separatističkih težnji pojedinih nacionalnih zajednica unutar jugoslovenske federacije. *Problematika ljudskih, građanskih i nacionalnih prava dobivala je smisao i značenja koje je sve teže bilo dovesti u vezu s vrijednosnim i normativnim aspektima jugoslovenskog socijalističkog samoupravljanja* (Roksandić D. 2011).

Duboko zabrinut zbog diskriminacije i marginalizacije Srba pod nacionalističkim režimom Franje Tuđmana i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ²), Rašković se postepeno uzdiže kao zagovornik srpskih prava artikulirajući glas značajnog dijela Srba u Hrvatskoj. Kao odgovor na novonastale opasnosti i rastuće političke tenzije, u februaru 1990. godine formira SDS. Njeno se djelovanje fokusira na zaštitu političkih, kulturnih, ekonomskih i ostalih prava Srba

2 HDZ je formirana 1989. kao prva stranka na prostoru bivše Jugoslavije sa nacionalnim predznakom.

u Hrvatskoj, kao i na zalaganje za veću autonomiju unutar hrvatskog političkog sistema. Pod Raškovićevim vođstvom, SDS mobilizuje srpsku zajednicu u Hrvatskoj učvršćujući nacionalnu koheziju i podižući svijest o nadolazećim opasnostima.

Tenzije se nastavljaju i doživljavaju svoju kulminaciju ukidanjem konstitutivnosti Srba u Hrvatskoj i proglašenjem hrvatske nezavisnosti 1991. godine. Ubrzo dolazi do oružanog konflikta između hrvatskih paravojnih formacija i hrvatskih i srpskih policija. Zalažući se za korištenje miroljubivog pristupa u borbi za očuvanje prava Srba, nakon izbijanja oružanih sukoba Rašković se nalazi po strani glavnih dešavanja, a ključnu ulogu preuzimaju radikalne političke snage koje, u odgovoru na unilateralno i beskompromisno ponašanje novih hrvatskih vlasti, dobijaju rastuću podršku među srpskim stanovništvom.

Intenziviranjem konflikta i eskalacijom političkih sukoba i nasilja, polovinom 1991. godine, Raškovićeva uloga postaje veoma nezahvalna. Njegovo političko djelovanje biva sve manje prihvatljivo ekstremističkim strujama sa obje strane. Njegovo zalaganje za miroljubivi, kompromisni, institucionalni i politički način rješavanja problema počinje da uživa sve manju podršku, a vodeću riječ postepeno preuzima militaristički pristup.

Život Jovana Raškovića tragično je prekinut 28. jula 1992. godine pod okolnostima koje nikada nisu u potpunosti razjašnjene. Njegova smrt primljena je kao tragedija od strane njegovih pristalica i do danas je ostala predmet špekulacija i teorija zavjere, ali je u datom trenutku prošla i relativno nezapaženo u javnosti preokupiranoj ratnim dešavanjima koja su na prostoru bivše Jugoslavije uzela maha.

Djetinjstvo i obrazovanje

Rašković je rođen u Kninu 5. jula 1929. godine u istaknutoj porodici srpskih intelektualaca koja je pretrpjela traumatično iskustvo tokom Drugog svjetskog rata, o čemu sam Rašković govori u svojoj knjizi „Luda zemlja“ (Rašković J. 1990). Kako bi se spasila od pogroma nad Srbima koje su provodile vlasti Nezavisne Države Hrvatske (NDH), porodica Rašković, kao i mnogobrojne druge srpske porodice, prisiljena je da se 1941. godine skloni iz Šibenika, gdje je Jovanov otac Dušan radio kao advokat, u mjesto Kistanje nadomak Knina, koje se u to vrijeme nalazilo pod italijanskom upravom. Djetinjstvo provodi u dalmatinskom Manastiru Krka družeći se sa igumanom ocem Nikodimom u relativno mirnom okruženju, ali i kao svjedok mnogobrojnih ustaških zločina nad Srbima koji su se događali u neposrednoj blizini.

Nakon Drugog svjetskog rata, niže razrede gimnazije polaže u Zadru i Kninu, a potom se seli u Zagreb, gdje maturira 1948. godine. Medicinski fakultet završava u Zagrebu 1956. godine, a specijalistički ispit iz neuropsihijatrije polaže 1962. godine. Doktorsku disertaciju odbranio je na Medicinskom fakultetu univerziteta u Zagrebu 1975. godine. U profesionalnom domenu radio je kao direktor Opšte bolnice u Šibeniku od 1959. do 1961. godine, a potom i kao direktor medicinskog centra. Neurofiziološka istraživanja provodio je u okviru Instituta za kliničku neurofiziologiju Medicinskog fakulteta u Ljubljani, u čijem je osnivanju i sam učestvovao³.

Radio je kao profesor na univerzitetima u Ljubljani i Zagrebu i kao gostujući profesor na mnogim međunarodnim univerzitetima, pored ostalog, u Londonu, Hjustonu i Rimu. Bio je direktor Centra za naučno-istraživački rad bolnice „Sveti Sava“ u Beogradu, član Medicinske akademije Hrvatske, kao i počasni član Udruženja psihijatarata Italije i Čehoslovačke. Krajem 1988. godine, postao je član Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) van radnog sastava.

Autor je više stotina medicinskih publikacija, stručnih i naučnih radova, te nekoliko monografija. Pored knjige „Luda zemlja“, koja oslikava njegove političke planove i preokupacije, posthumno je objavljena i knjiga njegovih tekstova „Duša i sloboda“, 1995. godine.

Raškovićevo srpsko porijeklo i odrastanje tokom ratnog vihora dominantno opredjeljuje njegove buduće nacionalne i političke stavove. U svojim kasnijim radovima govori o genocidu nad Srbima u NDH kao najsnažnijem elementu identiteta kod srpskog naroda, posebno Srba u Krajini. U radu „Zločin i krivnja“ objavljenom u časopisu Srpska zora, osvrće se na neprihvatanje ustaškog genocida od strane Hrvata, i razmatra pretpostavke za podnošljiv suživot ovih različitih kolektivnih karaktera. U svom eseju „O epidalnom, kastrativnom i rektalnom karakteru“ nastoji da rastumači kolektivni psihološki karakter Srba, Hrvata i muslimana (Bošnjaka).

Može se reći da je Raškovićeva akademska i naučna karijera dala konačnu formu njegovom političkom aktivizmu, koji je istovremeno bio nacionalni – srpski, ali i opštjeljudski i kosmopolitski. Dobrica Ćosić je za Raškovića rekao da je u bezdušnu politiku unio dušu (Ćosić D, „Srpsko pitanje“ 2004, str. 15), a u nacionalnu ideologiju humanizam, dok ga je akademik Matija Bećković opisao kao neponovljivu političku vrijednost, rekavši i to da će srpska istorija teško u jednom čovjeku moći da pronađe temeljnijega, prostranijega, nesebičnijega, plemenitijega i uglednijega humanistu i slugu srpskog naroda.

3 Izvor: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2013 – 2024) – <https://www.enciklopedija.hr/clanak/raskovic-jovan>

Politička karijera

Nakon višedecenijskog perioda „bratstva i jedinstva“ koji je, pored ostalog, karakterisala nemogućnost otvorenog iskazivanja nacionalnih težnji u SFRJ, krajem 80-tih godina dvadesetog vijeka dolazi do buđenja nacionalne svijesti, a stari antagonizmi ponovo dobijaju svoju pojavnu dimenziju. Višepartijski sistem omogućuje formiranje političkih stranaka, koje poprimaju dominantno nacionalni karakter. Umjesto da ponovo probuđenu nacionalnu svijest postepeno uvedu u demokratske tokove, političke promjene i prelazak sa jednopartijskog na višepartijski sistem dovode do rasplamsavanja nacionalizma i usložnjavanja i radikalizacije odnosa u društvu.

Na svom putu ka nezavisnosti od Jugoslavije, 1990. godine Hrvatska mijenja ustav iz 1974. godine prema kojem je Socijalistička Republika Hrvatska bila određena kao „nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.“ „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika inih naroda i manjina, koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Židova i drugih, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta.“

„Status Srba u Hrvatskoj de facto se svodi na manjinski, ne mijenjajući temeljnu odredbu hrvatskog Ustava s tim u vezi: prvo, narušavajući jezičnu ravnopravnost Hrvata i Srba u Hrvatskoj iz 1974. godine, tj. isključujući ćirilicu iz ravnopravne službene upotrebe; drugo, isključujući posebne odredbe o načinu odlučivanja u Saboru, „kad je na dnevnom redu njegovih vijeća prijedlog akta ili drugo pitanje od interesa za ravnopravnost naroda i narodnosti“; treće, redefinišući „uvjete“ i „ostala pitanja od interesa za regionalno povezivanje općina i za osnivanje zajednica općina“ (Roksandić D, 2011). Od naroda koji je istorijski, zajedno sa Hrvatima, oblikovao ovu zemlju, Srbi u Hrvatskoj stavljaju se na nivo nacionalnih manjina⁴.

Kao jedan od najuglednijih Srba sa prostora Hrvatske, Rašković odlučuje da politički artikuliše težnje i strahove srpskog naroda i 1990. godine osniva i do svoje smrti predvodi SDS. U svom radu „Srpska demokratska stranka, od osnivanja do konstituisanja višestranačkog Sabora“, o kontekstu osnivanja SDS-a Domagoj Knežević piše: „Osnivanje Srpske demokratske stranke (SDS)

4 Godine 1997. prava Srba dodatno se umanjuju donošenjem Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustava Republike Hrvatske i tako se zaukružuje posao na formalnom i materijalnom odstranjivanju Srba iz Hrvatske.

u Kninu najavilo je novi oblik političkog organiziranja hrvatskih Srba. Glavni inicijator osnivanja ove političke opcije bio je dugogodišnji šef neuropsihijatrije i direktor Medicinskoga centra u Šibeniku Jovan Rašković. Raškovića je na ovu inicijativu, po svjedočenju Borisava Jovića, potaknuo njegov dugogodišnji prijatelj, akademik Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) i književnik Dobrica Ćosić. Ovo prijateljstvo započelo je početkom sedamdesetih na okruglom stolu o psihijatriji u Beogradu na kojem je Rašković sudjelovao. Preko Ćosića, Rašković razvija prijateljstvo s ostalim akademikima SANU. Rašković je poslije tvrdio da je zbog tih druženja odbijena njegova kandidatura za profesora na Medicinskom fakultetu u Zagrebu, a postao je i predmetom obrade hrvatske Službe državne sigurnosti, vjerojatno po liniji srpskoga nacionalizma. Na osnivačkoj sjednici srbijske Demokratske stranke, održanoj 4. 2. 1990. u Beogradu, Rašković i Ćosić prisustvovali su kao gosti stranke.“ (Knežević D. 2010).

Svoj politički angažman Rašković koristi kao sredstvo za odbranu nacionalnih interesa i suvereniteta srpskog naroda u Hrvatskoj. Rašković nema prethodnog iskustva u bavljenju politikom, niti mu je primarna namjera da se dokopa vlasti. Nastoji da vodi nezavisnu i odgovornu nacionalnu politiku isključujući nasilna sredstva kao način za postizanje političkih ciljeva, zbog čega je nazivan i „Srpski Gandi“.

Na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj, Srbi se masovno opredjeljuju za opciju reformisanih komunista Ivice Račana, u okviru stranke Savez komunista Hrvatske – stranka demokratskih promjena (SKH-SDP). Raškovićev SDS ulazi u hrvatski Sabor, ali zaoštavanje odnosa između Hrvata i Srba ima za posljedicu povlačenje njegovih predstavnika iz hrvatskih institucija. Raškoviću je bilo ponuđeno mjesto potpredsjednika hrvatske vlade, ali je ovu ponudu odbio riječima da se time ne može „nadoknaditi ravnopravnost srpskog naroda“ (Knežević D. 2010).

Nova hrvatska politika svesrdno se trudi da ponovo probudi traumatična sjećanja na pogrom Srba tokom Drugog svjetskog rata, da ih prisili na otpor, optuži za neposluš i uvuče u sukob. „Etnonacionalizacija hrvatske politike poslije konstituiranja višestranačkog Sabora, osjetno je olakšala dotada marginalne uticaje oficijelne srpske politike među Srbima u Hrvatskoj, a time neizbježno ubrzala njihovu automarginalizaciju u hrvatskoj politici.“ (Roksandić D. 2011).

Nakon neuspješnih pokušaja da obnove srpsko-hrvatske odnose na novim osnovama kroz djelovanje u višestranačkom političkom okruženju u okviru SKH-SDP, Srbi u Hrvatskoj sve se više okreću nacionalnoj opciji – SDS-u. Predvođenim dr Raškovićem, prihvataju ga za vođu, a on im odgovara „Ja nisam vaš vođa, nego sluga!“ Rašković se nikada nije ponašao kao klasičan političar i sam priznajući nedostatak vlastite političke pragmatičnosti. Njegovo

insistiranje na nenasilnoj politici i mirnom rješavanju konflikata predstavlja trn u oku za nove hrvatske vlasti, kojima je radikalizacija bila primarni politički interes i istovremeno sredstvo za osamostaljenje i rješenje srpskog pitanja u Hrvatskoj. Njegova politika takođe je zasmetala i radikalnim centrima moći u Srbiji, zbog čega se počinju tražiti načini i koordinisati naponi na njegovom uklanjanju sa političke scene.

U uslovima radikalizacije političkih odnosa i početka oružanih sukoba na terenu, kao politike kojoj se stalno, otvoreno i principijelno suprotstavljao, početkom 1992. godine, pod velikim pritiscima, Rašković se seli u Beograd radi potrebe za obezbjeđenjem sigurne egzistencije za svoju porodicu. Umjesto da svoju političku borbu nastave da zasnivaju na nenasilnim i demokratskim sredstvima, koje je Rašković postavio i propagirao kroz svoje političko djelovanje, nove srpske političke vođe dozvoljavaju da srpski narod u Hrvatskoj bude uvučen u oružani sukob.

U datom trenutku globalnih geopolitičkih promjena nastalih padom „gvozdene zavjese“, odnos snaga na terenu nije bio pogodan za rješavanje srpskog nacionalnog pitanja. Videći priliku da se jednom i za svagda riješi Srba, što im nije pošlo za rukom ni tokom Drugog svjetskog rata, novi hrvatski politički čelnici forsiraju ratnu opciju provocirajući situaciju i objeručke prihvatajući radikalizaciju u koju su krajiški Srbi na kraju uvučeni pod patronatom političkog Beograda. Sa ove vremenske distance, jasno je da se radilo o neodgovornoj politici nedorasloj istorijskom izazovu i o političarima koji su bili spremni da se bez griže savjesti kockaju životima i sudbinama stotina hiljada Srba na prostoru Hrvatske.

Najvažnija dostignuća i doprinos

I prije svoje političke karijere, dr Jovan Rašković bio je poznati neoropsihijatar, univerzitetski profesor, naučni radnik i akademik. Autor je mnogobrojnih stručnih i naučnih publikacija iz domena ljudskog ponašanja i psihijatrije, ali i tekstova u kojima nastoji proniknuti u pozadinu i doprijeti do suštine antagonizama na balkanskim prostorima, prevashodno onih između Srba i Hrvata. Njegova najvažnija djela uključuju: *Narcizam* (1988), *Zločin i krivnja* (1990), *Luda zemlja* (1990) i *Depersonalizacija* (1991).

Obnovljeni strah od stradanja kojem su Srbi bili masovno izloženi tokom Drugog svjetskog rata, u kontekstu novostečene hrvatske nezavisnosti, oduzimanja ustavnih prava i rastuće antisrpske politike u Hrvatskoj, postavljaju dr Raškovića u centar političkih zbivanja, na mjesto vođe srpskog naroda u Hrvatskoj. Kao reakciju na turbulentne događaje na prostoru SFRJ sa kraja

80-tih i početka 90-tih godina dvadesetog vijeka, koristi naučnu podlogu za oblikovanje svojih političkih stavova i 1990. godine osniva SDS u Hrvatskoj.

U uslovima sve veće radikalizacije odnosa u Hrvatskoj, kroz svoj politički angažman artikulirao je glas, strepnje i htjenja srpskog naroda, nastojeći da razumije i hrvatsku stranu i stalno vjerujući da je kompromis moguć. Pokušavao je da unese duh dogovora i razuma u srpsko-hrvatski odnos, po čemu predstavlja jedinstven primjer i u srpskoj i u hrvatskoj politici. Raškovićev pristup s vremenom je postao smetnja i izazov, kao za hrvatske, tako i za srpske šoviniste, pa biva prisiljen da se skloni sa političke scene.

Izazovi i kontroverze

Zbog značajnog uticaja među Srbima u Hrvatskoj i njegove političke uloge u dešavanjima koja su prethodila otpočinjanju rata na prostoru bivše Jugoslavije, Raškovićeva političko djelovanje u jednom dijelu javnosti smatra se kontroverznom. Iako se primarno zalagao za zaštitu prava i veću autonomiju Srba na prostoru Hrvatske na kojem su predstavljali većinu, i u okviru hrvatskog političkog sistema, kritičari ga optužuju za jačanje srpskog separatizma u Hrvatskoj i posljedični doprinos rastu tenzija i započinjanju oružanog konflikta. Isto tako, njegovi radikalniji sunarodnici zamjeraju mu zbog nastojanja da vodi politiku odvojenu od uticaja Beograda, kao i na nebrojenim pokušajima da pronađe kompromis sa hrvatskim političkim liderima.

Raškovićeva netipična otvorenost i iskrenost u pogodnom je trenutku iskorištena protiv njega na krajnje kompromitujući način. Sastanak Raškovića i novoizabranog hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana u Zagrebu 1990. godine tajno je sniman bez Raškovićevog znanja. Tom prilikom, Rašković je poručio Tuđmanu da ne provocira Srbe, da im ne oduzima prava i da ih ne izbacuje iz Ustava, jer su Srbi ponosan, hrabar i lud narod koji je spreman na žrtvu i stradanje. Snimak je montiran, a audio zapis prepravljen i predstavljen na način da izgleda kao da je Rašković Tuđmanu rekao da su Srbi lud narod.

Sa druge strane, nove hrvatske vlasti podižu protiv Raškovića optužnicu zbog „*podsticanja i organizovanja djelatnosti usmjerene na ugrožavanje teritorijalne ukupnosti Republike Hrvatske*“ tražeći petnaestogodišnju kaznu zatvora. Rašković na ličnom i na ljudskom nivou ovu optužnicu veoma teško prihvata, posebno s obzirom na svoja iskrena i neprestana mirotvorna nastojanja.

I njegova smrt nastavlja da izaziva kontroverze, prije svega zbog okolnosti, trenutka i mjesta. Iznenadno i prerano je preminuo u Beogradu 1992. godine, zvanično od posljedica srčanog udara, mada nisu postojale indicije

o njegovom kritičnom zdravstvenom stanju⁵. Zbog toga, mnogi podržavaoci njegove politike smatraju da je zapravo žrtva atentata koji su izvršili njegovi politički protivnici. I ova kontroverza oblikovala je njegov legat srpskog vođe i političke ličnosti, a nastavljaju se i debate o njegovoj ulozi i mogućem drugačijem raspletu događaja u slučaju da je dulje poživio.

Politički uticaj

Profilišući se u vođu Srba u Hrvatskoj krajem 80-tih i početkom 90-tih godina dvadesetog vijeka, dr Rašković nastoji da artikulira authotonu srpsku politiku na prostoru Hrvatske, odvojenu od spoljnih interesa i uticaja i da na taj način osigura poštivanje oduzetih prava Srba u Hrvatskoj. Njegov politički uticaj pravazilazi samo osnivanje SDS-a 1990. godine i proširuje se na ulogu svojevrsnog narodnog zaštitnika prava Srba u Hrvatskoj, ali i na širem srpskom prostoru, van matice Srbije.

S obzirom na činjenicu da je predstavljao značajnu političku ličnost tokom godina koje su prethodile raspadu SFRJ, neki autori pripisuju mu i ulogu u radikalizaciji odnosa i disoluciji Jugoslavije⁶, iako je moguće osporiti argumente da je Rašković svojim političkim djelovanjem doprinio eskalaciji sukoba i raspadu zajedničke države. Ovakva se uloga prije može pripisati njegovim političkim protivnicima i nasljednicima u okviru SDS-a, koji su nakon njegovog povlačenja iz politike i posebno nakon njegove smrti 1992. godine započeli da vode radikalniju i beskompromisniju politiku, koja se u datim okolnostima može okarakterisati i kao samoubilačka.

Postoji koincidencija između trenutka kada je Rašković otišao sa političke scene i opredjeljenja za ratnu opciju kao primarnu u rješavanju političkih i nacionalnih pitanja na prostoru bivše Jugoslavije. Ovakva se politika u konačnici pokazala kao pogrešna za Srbe efektivno ih dovodeći do vojnog poraza u ratu i do posljednjeg egzodusa i potpune političke, kulturne, ekonomske i svake druge marginalizacije na prostoru današnje Hrvatske.

5 O kontekstu Raškovićeve smrti, njegova kćerka Sanda govori: „On je imao visok pritisak i neke promene na srcu, ali mu to apsolutno nije ugrožavalo život. S takvim srcem mogao je još dugo da živi. Mog oca ubilo je nešto drugo. Ta apsurdna optužba za ratni zločin bila je, verujem, kap koja je prelila čašu. To, jednostavno, nije mogao da podnese. Nije mogao da veruje da ljudska mržnja, zloba i zaslepljenost mogu biti toliko jaki. Pa, on je celog života, kao čovek i lekar, pomagao drugima. U pitanju su ne stotine, nego hiljade ljudi. I nikad nije gledao ko je kakve vere i nacionalnosti i koliko mu je dubok džep.“ Izvor: Kesar, J. (2007) Feljton o Jovanu Raškoviću.

6 Knežević, Domagoj (2010) „Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituisanja višestranačkog Sabora“, str. 21-22

Politički uticaj Jovana Raškovića može se okarakterisati kao značajan, ne samo među Srbima u Hrvatskoj, već i u Bosni i Hercegovini. On nastavlja posredno da živi do današnjeg dana kroz reformisani SDS u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, čijem je formiranju Rašković značajno doprinio.

Uporedne refleksije: Rašković i njegovi politički savremenici

Da bi se razumjela politička uloga Jovana Raškovića i jedinstvenost njegove vizije, važno je da se uporedi njegov pristup sa drugim istaknutim ličnostima iz istog historijskog perioda. Dok je Rašković dosljedno isticao nenasilje, dijalog i institucionalnu borbu, mnogi njegovi savremenici sa političkog prostora bivše Jugoslavije zalagali su se za radikalnije, beskompromisnije, pa čak i militarizovane pristupe. Među najznačajnijim političkim kontrastima izdvajaju se ličnosti Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, čiji se uspon na vlast u Srbiji i u Hrvatskoj, respektivno, poklapa sa Raškovićevim političkim angažmanom.

„Dok je Rašković tražio kompromis i mirnu koegzistenciju između etničkih grupa, Milošević je mobilisao srpski nacionalizam kroz masovne skupove, emotivna obraćanja i kontrolu državnih medija“ (Bijelić J. 2010). Raškovićevo psihijatrijski utemeljeno vjerovanje u psihološku i historijsku traumu srpskog naroda, obrađeno u njegovoj knjizi „Luda zemlja“ (1990), navodi ga na zalaganje za iscjeljenje i razumijevanje. Nasuprot tome, Milošević ovu traumu koristi da podstakne nacionalnu i političku konsolidaciju. Iako su obojica imali u vidu historijsku patnju Srba, posebno tokom Drugog svjetskog rata, njihove praktične implikacije kao odgovor na posmatranu historiju radikalno su se razilazile: Rašković je težio pomirenju kroz dijalog i institucionalno djelovanje, dok je Milošević često podsticao konfrontaciju i podjele.

Kontrast između Raškovića i Franje Tuđmana podjednako je oštar. Tuđman, bivši pripadnik partizanskog pokreta i historičar, postao je lice hrvatskog pokreta za nezavisnost, a njegovo vođstvo obilježila je snažna nacionalistička retorika, politika koja je marginalizovala Srbe i insistiranje na redefinisanoj Hrvatske kao etničke države Hrvata. Tuđmanova politička strategija bila je agresivna i jednostrana, ostavljajući malo prostora za kompromis. Rašković je, nasuprot tome, često apelovao na međusobno poštovanje i oprez, upozoravajući da će namjerno isključivanje Srba iz novog hrvatskog identiteta neizbježno dovesti do nemira.

Posmatrana kroz međunarodnu perspektivu, Raškovićeva politika pokazuje izvjesnu sličnost sa globalnim ličnostima poput Mahatme Gandija ili Václava Havela, koji su se zalagali za miran otpor i moralno vođstvo u vremenima

nacionalnih previranja. Međutim, za razliku od Gandija ili Havela, Rašković je djelovao u okruženju gde je njegov pomiriteljski ton često bio doživljavan kao slabost na obje strane i gde je oružani sukob ubrzo nadjačao dijalog. Njegov glas, iako razuman i human, teško se probijao kroz ubrzanu radikalizaciju političkog konteksta.

U krajnjoj liniji, Raškovićev neuspjeh da zadrži široku podršku, uprkos njegovoj moralnoj jasnoći, govori o tragičnim uslovima raspada Jugoslavije, u kojima su glasovi umjerenosti bili zaglušeni neposrednim uticajem etničkog straha, istorijskih nezadovoljstava i oportunističkih igara moći. Njegovo nasljeđe, za razliku od mnogih njegovih savremenika, predstavlja borbu za uzdržanosti i etičku dosljednost i propušten potencijal za mirniju alternativu.

Privatni život

Jovan Rašković bio je oženjen doktorkom Tanjom Stipišić (hrvatsko-italijanskog porijekla), koju je upoznao na studijima u Zagrebu. Njihova kćerka, dr Sanda Rašković Ivić, bila je ambasador Republike Srbije u Italiji (2008-2011) i predsjednik Demokratske stranke Srbije (2014-2016). Pod snažnim pritiscima zbog Jovanovog političkog djelovanja, porodica Rašković protjerana je 1991. godine iz Hrvatske u Beograd, gdje se i danas nalazi.

I u vrijeme velike političke popularnosti, Raškovićev ljudski karakter dominirao je nad njegovom ulogom političara. Kao odličan poznavalac istorije i mentaliteta naroda koji su živjeli na prostoru SFRJ, Rašković je imao veliki ugled među svojim sunarodnicima istovremeno uživajući i poštovanje kod jednog dijela hrvatskog stanovništva, zbog čega su ga mnogi Krajišnici nazivali „Čača“.

Književnik Momo Kapor, o Raškoviću je govorio: „*Sama njegova pojava i karakter, koji su objedinjavali ličnost naučnika svetskog glasa, a u isto vreme i dobrodušnog seoskog lekara, čija je izlizana kožna torba već sama po sebi ulivala poverenje kod pacijenata, podsećali su na nekog staroslovenskog boga. (...) Niko nije primećivao da se iz godine u godinu puni tim neizrecivim bolom od nanesenih nepravdi, sve dok, ispunjen do poslednjeg delića svoga bića, nije kao iz kakvog uspavanog, pa naglo razbuđenog gejjira iznesen bez svoje volje da jedno vreme bude vođa tog nesrećnog naroda. (...) On (je) zbog svog naroda ušao u tu arenu, sve je žrtvovao, sve izgubio i na kraju je, kao poslednji lupež i razbojnik, proteran iz svog rodnog kraja.*“ (Kesar J. 2007).

Rašković gradi poseban odnos sa Srpskom pravoslavnom crkvom (SPC), što može da se dovede u vezu sa njegovim odrastanjem u manastiru. SPC smatra temeljem srpske državnosti jer je, tokom osmanlijskog perioda, dok srpska

država nije postojala, uspjela da očuva srpski identitet. Govoreći o SPC, Rašković navodi: „*Srpski narod se svojoj crkvi vraća u onoj mjeri u kojoj se nacionalno osvješćuje. Nepravda koju je srpski narod, pod diktaturom boljševizma i kulta ličnosti, učinio svojoj crkvi je ogromna. Srpska pravoslavna crkva bila je posljednjih pedeset godina beskrajno usamljeno biće. Ja se ne libim reći da je ona bila najusamljeniji stvor ne samo na ovim prostorima, nego možda i na cijeloj planeti*“.

Rašković je preminuo u specijalnoj bolnici „Sveti Sava“ u Beogradu. Sahranjen je u Aleji zaslužnih građana na beogradskom Novom groblju. Nakon smrti, objavljena je njegova knjiga tekstova „Duša i sloboda“ (1995) u izdanju novosadske Slavije. U svom nagrađenom romanu „Trifuneja“ (treća knjiga), u izdanju IP Matica srpska (2003), Stojan Berber opisuje i Raškovića.

U znak zahvalnosti, po Raškoviću je nazvan Dom zdravlja u Mrkonjić Gradu, kao i ulice u Prijedoru, Trebinju, Bijeljini, Banja Luci, Novim Banovcima i Smederevu. Stanovništvo sela Marička pod Kozarom podiglo je Raškoviću bistu na mjestu gdje je avgusta 1989. godine održao govor pred više od deset hiljada okupljenih ljudi.

Zaključak

Raškovićevo naslijeđe nastavlja da traje kroz sjećanje na vodećeg savremenog borca za prava Srba u Hrvatskoj, bez obzira na njegov preran odlazak, kao i na kontroverze koje nastavljaju da prate njegovo političko djelovanje. Njegov doprinos razvoju srpske političke svijesti umrtvljene decenijama komunizma i njegovo zalaganje za nacionalna prava Srba u Hrvatskoj ostaju najistaknutiji aspekti njegove biografije.

Rašković zauzima jedinstveno mjesto u istorijskom prikazu Balkana sa kraja 20. vijeka, mjesto koje u tradicionalnom političkom smislu nije određeno uspjehom, već moralnim integritetom, intelektualnom pronicljivošću i nepokolebljivim vjerovanjem u nenasilje i mirnu koegzistenciju. Njegovo naslijeđe prevazilazi neposredne političke posljedice i predstavlja moralni kompas u vremenima nasilne i razdorne savremene istorije regiona.

Priča o čovjeku, prijatelju, mirotvorcu i iskrenom patrioti, koji u veoma nepovoljnom istorijskom trenutku nije upao u zamku militarističkog pristupa rješavanju srpskog nacionalnog pitanja, protkana mješavinom tuge, divljenja i žaljenja, nastavlja da živi u kolektivnom sjećanju. On nastavlja da traje kao predanje o: „Krajiškom Čaći“, „Srpskom Gandiju“ i „Slugi Naroda“ koji ni pod cijenu vlastitog političkog, pa i fizičkog kraja, nije htio da dozvoli Srbima da budu uvučeni u ratni sukob. Ovaj narativ, koji govori o putu koji nije izabran,

predstavlja podsjetnik na ljudsku cijenu utišavanja glasova umjerenosti i pomirenja u korist radikalizma i nasilja. Raškovićevo odbijanje da se pridruži ekstremističkim snagama, čak i pod ogromnim pritiscima, pozicionira ga kao politički izuzetak, što njegovu ličnosti u retrospektivi, kao i u perspektivi, čini posebnim moralnim autoritetom.

U godinama nakon njegove smrti, tokom rata i poraća koje je nastavilo da oblikuje političke i društvene odnose u regionu, Rašković ostaje upamćen kao simbol otpora ugnjetavanju i nepravdi. Iako njegove ideje nisu spriječile eskalaciju sukoba, niti je njegov politički stav odolilo sili rastućeg nacionalizma i militarizma, njegova vizija mnogima je pružila jasnu i ubjedljivu alternativu. Bila je to vizija zasnovana na važnosti kompromisa i poštovanju posebnosti, principima bitno odsutnim u dominantnom političkom diskursu tog vremena. Dok se većina okretala političkom i teritorijanom maksimalizmu i pokušaju namjetanja rješenja nasilnim sredstvima, Rašković je naglašavao potrebu dijaloga, poštovanja manjinskih prava i institucionalne političke participacije, čime je nagovijestio ono što će se kasnije biti prepoznato kao ključno za post-konfliktno povjerenje i pomirenje.

Porazom Raškovićeve politike, nakon stradanja tokom Drugog svjetskog rata, u raspletu oružanog sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, srpski narod u Hrvatskoj na pragu dvadesetprvog vijeka doživljava novu veliku tragediju i biva prisiljen da napusti svoja historijska područja, kako ponovo ne bi bio fizički istrebljen. Egzodus Srba iz Hrvatske, posebno tokom operacija Bljesak i Oluja, postaje tragičan finalni čin ranijih progona i pogroma. U širem kontekstu, neuspjeh Raškovićeve politike nije samo lični; on je simbol povlačenja glasa razuma pred nacionalizmom i populizmom. Njegov politički pad simbolizuje ušutkivanje svih umjerenih glasova, ne samo u srpskom nacionalnom korpusu, već i širom bivše Jugoslavije.

Jedinstvenost Raškovićevog političkog angažmana oblikuje njegova intelektualna pozadina psihijatra i univerzitetskog profesora, zbog čega nacionalnom identitetu nije pristupao kao statičkom ili esencijalističkom konceptu, već kao psihološkom i sociokulturnom konstrukt oblikovanom historijom i kolektivnim pamćenjem. Njegovi radovi i javni govori otkrivaju duboku zabrinutost za emocionalne i egzistencijalne dimenzije politike identiteta, što ostali politički akteri njegovog vremena prioritarno zloupotrebljavaju u svrhu zaoštavanja odnosa i širenja konflikta radi sprovođenja sopstvenih političkih agendi. Za razliku od krutih etnopolitičkih okvira koji su dominirali tokom raspada Jugoslavije, Rašković se zalaže za nijansirano razumijevanje identiteta koje pruža prostor za pluralitet i međusobno priznavanje i poštovanje. Njegov akcent na dijalogu nije bio samo retorički i taktički, već je zasnovan na

filozofskoj i etičkoj posvećenosti nenasilju. Ovakva posvećenost svrstava ga u posebnu kategoriju ljudi koji su nastojali da uravnoteže svoje političko djelovanje sa moralnim principima, te se pomalo romantično, ali ne i neosnovano, upoređuje sa ličnostima poput Gandija.

Naravno, nijedna procjena Raškovićevog nasljeđa ne bi bila potpuna bez osvrta na njegova ograničenja. Iako je posjedovao intelektualnu strogost i gajio moralnu jasnoću, često mu je nedostajao politički pragmatizam neophodan za djelovanje u turbulentnom i neprijateljski nastrojenom okruženju. Njegov neuspjeh da obezbijedi potrebnu političku i institucionalnu poziciju, i pored široke podrške svojih sunarodnika, ali i drugih građana, učinio je na kraju njegovo političko djelovanje ranjivim. Njegov akademski pristup i oprezna retorika nisu bili prilagođeni medijski vođenim populističkim strujama toga vremena. Štaviše, njegovo insistiranje na pregovorima i kompromisu radikalni elementi javno su interpretirali kao slabost ili izdaju. Zbog toga je njegov umjereni stav dočekivan sa sumnjom, a ponekad i sa otvorenim neprijateljstvom, čak i unutar dijela srpske zajednice. Njegova politička marginalizacija odražava obrazac koji se ponavljao u različitim istorijskim i geografskim kontekstima i širi trend po kojem se tokom turbulentnih perioda pomirateljski glasovi svjesno guše.

Važnost sjećanja i proučavanja djela Jovana Raškovića može da posluži kao studija slučaja izazova sa kojima se suočavaju umjereni političari u polarizovanim sredinama, dok njegovi stručni i naučni radovi nude vrijednu teorijsku perspektivu za razumijevanje veze između traume i identiteta. Buduća istraživanja o Raškoviću mogla bi se pozabaviti uporednom perspektivom, analizirajući njegovo djelovanje u odnosu na druge lidere koji su tražili nenasilna rješenja u turbulentnim vremenima i u podijeljenim društvima. Raškovićevi psihijatrijski uvidi u grupnu psihologiju i kolektivno ponašanje zaslužuju dublja akademska istraživanja, posebno u oblastima političke psihologije i studija sukoba, a njegovo naslijeđe poziva na preispitivanje uloge emocija, kolektivnog pamćenja i međuljudske dinamike u oblikovanju političkih ishoda.

Raškovićevo iskreno nastojanje da Srbi u Hrvatskoj ostvare svoja prava u okviru demokratskog i institucionalnog okvira, u oštroj je suprotnosti sa nereálnim i oportunističkim pristupom "sve ili ništa", koji je na kraju preovladao. Raškovićev legat traži preispitivanje ustaljenih binarnih narativa: branilac ili osvajač, zaštitnik ili izdajnik, patriota ili nacionalista, žrtva ili zločinac, čovjek ili političar, otpor ili okupacija. Istorijska ironija nije samo u tome što je njegova vizija odbačena, već i u tome što je, u njenom odsustvu, uslijedila ogromna ljudska tragedija. Ova tragedija nije pogodila samo jednu stranu; ona je uništila zajednice preko etničkih linija, ostavljajući za sobom gorko naslijeđe nepoverenja i fragmentacije, sa kojima se moraju suočiti buduće generacije. Ona

je uništila specifičnu lokalnu tradiciju i subkulturu Srba iz Hrvatske sa kojom nije moguće poistovijetiti kulture srpskog i hrvatskog nacionalnog korpusa. U tom smislu, Raškovićeva politika nije se ticala samo Srba, već i mogućnosti koegzistencije u višetničkoj zemlji uopšte. Tako njegov poraz predstavlja poraz političkog etosa zasnovanog na dijalogu, legalizmu i ljudskom dostojanstvu.

U širem kontekstu postjugoslovenske historiografije, Rašković ostaje kontroverzna, ali važna ličnost, koja će protekom vremena sve više dobijati na značaju. Njegov uvid u posljedice psiholoških trauma koje nose korjene prethodnih konflikata i naponi da artikuliraju okvir za mirnu koegzistenciju između Srba i Hrvata ostali su u sjenci glasnih i agresivnih nacionalističkih diskursa. Gledajući unazad, oni ipak dobijaju novu relevantnost i postaju sve više zapazeni, posebno u vezi sa aktuelnim naporima za regionalnim pomirenjem.

Za Srbe koji potiču iz srpskih krajeva u današnjoj Hrvatskoj ostaje duboko i trajno žaljenje za Raškovićevim mirotvoračkim djelovanjem i pristupom u zaštiti srpskih prava, te njegovom politikom kompromisa i dogovora. Danas, to žaljenje se pretapa sa tugom za izgubljenim zavičajem. Žaljenje za propuštenim prilikama i izgubljenim pozicijama osjećaju i svi oni koji su dijelili njegovu viziju dijaloga, razumijevanja i kompromisa. To nije samo žal za čovjekom i njegovom sudbinom, već i za putem kojim se nije otišlo, a koji je mogao da dovede do pravednijih i humanijih rješenja u interesu svih sukobljenih strana.

Dr Jovan Rašković, nažalost, nije uspio da spriječi rat, niti su njegove političke ideje preživjele pritiske rastućeg ekstremizma. Ipak, njegov život i rad i dalje nude suštinsku protivtežu dominantnim narativima o jugoslovenskim sukobima. Njegova posvećenost miru, intelektualna dubina i moralna hrabrost čine ga značajnom figurom za obuhvatno razumijevanje istorije regiona s kraja 20. vijeka. Sjećanje na Raškovića ne treba da bude samo vježba nostalgije, već je poziv na kritičko suočavanje sa prošlošću kako bismo osmislili bolju političku budućnost u kojoj se umjerenost nije slabost, već oblik stvarne snage i duboke mudrosti.

Literatura

1. Bijelić, Jovan (2010) "Ludilo kao politički faktor", Odsjek za kriminologiju univerziteta Južnog Mejna
2. Vukoičić, Jelena (2012) Doktorska disertacija „Rat i nacionalni identitet Srba u Republici Srpskoj i BiH“, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd
3. Kesar, Jovan (2007) „Feljton o Jovanu Raškoviću: Čaća od Krajine“

4. Knežević, Domagoj (2010) „Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituisanja višestranačkog Sabora“, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
5. Rašković, Jovan (1990) „Zločin i krivnja“, Srpska zora, Knin
6. Rašković, Jovan (1990) „Luda zemlja“, Akvarijus, Beograd
7. Rašković, Jovan (1992) „Mitske slike srpskog naroda kao suština njegovog bića“, Matica Srba i iseljenika Srbije, Beograd
8. Roksandić, Drago (2011) „Srbi u Hrvatskoj (1989-1991): Između lojalnosti, neposlušnosti i pobune“, Narodna biblioteka Srbije, Beograd
9. Ćosić, Dobrica (2009) „Srpsko pitanje“, Službeni glasnik, Beograd
10. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2013 – 2024), Leksikografski zavod Miroslav Krleža